

Benodigd vervolgonderzoek naar transparantie en eerlijkheid in de varkensketen

Mariël Benus en Jamal Roskam (Wageningen Economic Research)

Inleiding

In deze notitie worden de belangrijkste uitkomsten van de Agro-Nutri Monitor 2020-2022 voor de varkenshouderij op een rij gezet en wordt een aantal mogelijke vervolgstappen in het onderzoek verkend. De notitie is geschreven in opdracht van de Producentenorganisatie Varkenshouderij (POV), met als doel om specifieke aandachtspunten voor de varkenshouderij uit de monitor en mogelijk vervolgonderzoek te identificeren waarmee de transparantie en eerlijkheid in de keten verder kan worden verbeterd. De POV beoogt daarmee onder andere mede invulling te geven aan het Landbouwakkoord.

Wat is de Agro-Nutri Monitor?

De afgelopen drie jaar zijn door Wageningen Economic Research verschillende rapporten gepubliceerd ten behoeve van de Agro-Nutri Monitor.¹ De Agro-Nutri Monitor is opgesteld in opdracht van de Autoriteit Consument & Markt (ACM), die op haar beurt hiertoe is verzocht door de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Vooralsnog was de monitor van 2022 de laatste versie. Over een eventueel vervolg van de monitor hebben het ministerie van LNV en de ACM nog geen besluit genomen.

Het doel van de Agro-Nutri Monitor was om de prijsvorming in de keten, van de boer tot en met de Nederlandse supermarkt, en eventuele problemen bij de prijsvorming die verduurzaming van de ketens belemmeren inzichtelijk te maken. De monitor van 2022 heeft de prijsvorming van zeven producten gevolgd: tafelaardappelen, uien, peren, tomaten, champignons, dagverse melk en varkensvlees.

In de Agro-Nutri Monitor zijn voor zeven producten drie hoofdvragen beantwoord. De hoofdvragen waren:

1. Hoe verhouden de vergoedingen die boeren en tuinders (extra) ontvangen voor de duurzamere productvarianten zich tot de (extra) kosten en investeringen die boeren en tuinders moeten maken voor de productie?

¹ [Agro-Nutri Monitor 2022: prijsvorming van voedingsmiddelen en de aankoopmotieven van biologische producten | ACM.nl](https://www.acm.nl/agro-nutri-monitor-2022-prijsvorming-van-voedingsmiddelen-en-de-aankoopmotieven-van-biologische-producten)

-
2. Hoe zijn de bruto- en nettomarges per eenheid product verdeeld over de schakels in de waardeketen, voor de verschillende productvarianten?
 3. Welke belemmeringen zijn er voor boeren en tuinders om om te schakelen naar een duurzamere productvariant?

In de laatste monitor werd middels een extra verdiepingsslag en vraagstelling ingegaan op de kosten en marges voor producten met duurzaamheidskeurmerken in het gangbare (niet-biologische) segment en de bereidheid van consumenten om duurzame producten te kopen.

Uitkomsten van de Agro-Nutri Monitor

In de Agro-Nutri Monitor is voor varkensvlees een vergelijking gemaakt tussen regulier en biologisch varkensvlees. Voor regulier gaat het om varkensvlees met Beter Leven 1 ster keurmerk, omdat dit het standaardprogramma is voor vers varkensvlees (en een groot deel vleeswaren) in de Nederlandse supermarkten (andere afzetkanalen vallen grotendeels buiten de scope van het onderzoek). Het Beter Leven keurmerk is in het verleden geïntroduceerd als label voor dierlijke producten die qua dierenwelzijn tussen gangbaar en biologisch inzitten.

Uit de Agro-Nutri Monitor blijkt dat het aandeel producten met een duurzaamheidskeurmerk in de productie toeneemt. De belangrijkste belemmeringen voor omschakeling naar productie volgens duurzaamheidskeurmerken zijn: a) beperkte betalingsbereidheid van consumenten voor duurzaamheidskeurmerken; b) de beperkte afzet; en c) het feit dat op andere markten geen meerprijs voor het product wordt verkregen. Toetreding tot de productie volgens een duurzaamheidsprogramma zoals Beter Leven 1 ster en biologisch wordt beperkt doordat de verwerkers slechts een beperkt aantal boeren toelaten tot deze programma's. Extensivering, in de vorm van meer oppervlakte per dier en mogelijkheden voor dieren om meer en langer naar buiten te gaan, is één van de mogelijkheden die het kabinet ziet voor een verdere verduurzaming.

In de meeste (Noordwest-)Europese landen zijn keurmerken en ketenschema's ontwikkeld met eigen eisen en certificeringssystemen. Om in het buitenland af te zetten, moeten Nederlandse varkenshouders zich laten certificeren voor daar geldende keurmerken/schema's (soms kan dat via de ketenregie van de verwerker). Daarnaast is het lastig om de meerkosten binnen een duurzaamheidsprogramma terug te verdienen omdat slechts een deel van de producten met meerwaarde verkocht kan worden. Naarmate dit deel kleiner is, wordt de meerprijs hoger. Exportmarkten en vierkantsverwaarding zijn belangrijk voor de prijsvorming en de marges die behaald worden, doordat onderdelen van het varken die in Nederland minder opbrengen op een andere manier verwaard kunnen worden. Met een zelfvoorzieningsgraad van meer dan 300% is export een belangrijke bestemming voor Nederlands geproduceerd varkensvlees, wat de rol van de Nederlandse retailers in de prijsvorming van boeren enigszins relativeert, omdat de marktprijs voor Beter Leven-vlees direct gekoppeld is aan die voor gangbaar varkensvlees.

De concentratie van de verwerkers en de supermarkten is groot, en de verdeling van risico's wordt door varkenshouders als oneerlijk ervaren. Vooral veranderende wetgeving vinden veel varkenshouders een groot risico. Volgens varkenshouders liggen de risico's in de keten vooral bij het primaire bedrijf (Van Galen et al., 2022). Waar de slachterij, verwerking en retail risico's kunnen spreiden over meerdere onderdelen en/of producten, is dit niet het geval voor varkenshouders die enkel een levend varken afleveren en daarmee een kwetsbaardere positie in de keten hebben. Andere partijen (zoals slachterijen en verwerkers) ervaren echter ook (eigen) specifieke risico's. Deze risico's en de balans tussen de risico's van de verschillende ketenpartijen is niet nader onderzocht in de Agro-Nutri Monitor.

Roep om een vervolg

Mede namens de POV, Glastuinbouw Nederland/GroentenFruit Huis, de Nederlandse Fruittelers Organisatie (NFO) en Biohuis heeft LTO Nederland in november gereageerd op uitkomsten van de derde Agro-Nutri Monitor, die vooral de reflectie van de jaren 2018-2020 betreft.² De hoofdboodschap van deze reactie was dat vervolgonderzoek naar duurzame prijsvorming nodig is. Transparantie in marges en prijsvorming blijft volgens deze organisaties een belangrijk aandachtspunt. De waardering van consumenten voor de meerwaarde van duurzamere producten blijft een probleem en wordt niet vanzelf in de markt opgelost. Door gebrek aan openheid zijn veel zaken onduidelijk. Het vervolg vergt volgens de betreffende organisaties doelgericht onderzoek naar economisch haalbare oplossingen waardoor de Nederlandse land- en tuinbouw (verder) kan verduurzamen (LTO, 2022). Transparantie kan onder andere bijdragen aan verbetering van waardering en het vinden van economische oplossingen.

Visie

Naar aanleiding van bovenstaande reactie wordt in deze notitie weergegeven welke punten centraal zouden kunnen staan in een eventueel vervolgonderzoek.

De focus in de Agro-Nutri Monitor lag op de keten van primaire productiebedrijven tot aan de Nederlandse supermarkt. De vierkantsverwaarding van varkensvlees vindt echter voor een groot deel plaats buiten de afzetkanalen richting het Nederlandse grootwinkelbedrijf. Ruwweg de helft van het in Nederland gegeten varkensvlees gaat via de supermarkten. De rest via bijvoorbeeld out-of-home-kanalen (horeca), institutionele afnemers (bijvoorbeeld ziekenhuizen en gevangenissen) en slagers. Bij deze overige binnenlandse afzet kunnen duurzaamheidskenmerken een rol spelen. Bij de export maakt het uit of je naar de Duitse vleeswarenindustrie afzet of naar een Chinese afnemer van pootjes en koppen. In de Europese afzetmarkten is extra waardecreatie denkbaar, temeer omdat in omringende landen ook duurzaamheidsmarktprogramma's in opkomst zijn. Ook voor de prijsvorming is de ontwikkeling van afzet in meerwaardeconcepten naar kanalen in andere Europese landen een grote kans. Maar dan moet daar wel zicht op zijn, en daar ontbreekt het nu nog aan. Uiteindelijk bepaalt de gezamenlijke opbrengst van de goed en minder goed verkoopbare delen de economische waarde van het hele dier. In landen waar minder courante karkasonderdelen naartoe worden geëxporteerd hebben eventuele duurzaamheidskeurmerken (nog) geen toegevoegde waarde. Hierdoor worden onderdelen van het varken gehouden onder een duurzaamheidskenmerk, vooralsnog geëxporteerd als gangbaar product zonder duurzaamheidskeurmerk. Een belangrijke aanbeveling is daarom om niet alleen naar de afzet binnen Nederland te kijken maar naar de complete vierkantsverwaarding van het varken om een zo volledig mogelijk beeld te geven van alle handelsstromen die bepalend zijn voor de prijsvorming.

Een ander belangrijk aandachtspunt is de verdeling van risico's. Uit het onlineonderzoek onder varkenshouders, uitgevoerd voor de Agro-Nutri Monitor, blijkt dat varkenshouders ervaren dat de risico's vooral liggen bij het primaire bedrijf, en de varkenshouders geven aan deze risicoverdeling als oneerlijk te ervaren. Varkenshouders ervaren dat toeleveranciers en afnemers gebruikmaken van onrust en druk op de markt, waarbij de (prijs)risico's vooral bij het primaire bedrijf liggen. Het is niet gezegd dat dit gevoel ook juist is, omdat er onvoldoende kennis is hoe de risico's echt verdeeld zijn. Bijkomende thema's in het kader van risicoverdeling in de keten zijn transparantie en naleving van afspraken tussen ketenpartners. Er is dus behoefte aan onderzoek naar risicoverdeling in de varkensketen, waarbij ook de risico's in ogenschouw moeten worden genomen die komen kijken bij de aanstaande transitie van de varkenshouderij (en andere sectoren) waardoor op andere vlakken steeds meer gevraagd wordt van de betrokken bedrijven. Voor eventueel vervolgonderzoek wordt aanbevolen verder in te zoomen op de verdeling van risico's in de keten.

² [Agro-Nutri Monitor: vervolgonderzoek naar duurzame prijsvorming blijft nodig - LTO](#)

Ook ervaren veel varkenshouders een zwakke positie in de keten. Formeel gesproken is het lastig op basis van de in de Agro-Nutri Monitor verzamelde gegevens vast te stellen dat een bepaalde ketenpartij in de varkensvleesketen marktmacht heeft of uitoefent. Marktmacht als zodanig betreft de mate waarin een actor een prijs kan vragen die hoger ligt dan de kosten. Hoe meer winst, hoe meer marktmacht. In de onderzochte periode zijn de prijzen van varkens en varkensvlees en de marges van de ketenpartijen enorm veranderd. De periode lijkt daarmee te kort om definitieve conclusies te trekken over de verdeling op de langere termijn van de marktmacht in de keten. Bovendien is het mogelijk om naast marktmacht ook meer breed te kijken naar de onderhandelingspositie en de ervaren eerlijkheid in de keten. Niet alleen de prijs en de marges bepalen of een boer of afnemer de keten eerlijk vindt: ook de gevolgde procedures en handelspraktijken, de inzichtelijkheid van de beschikbare en uitgewisselde informatie, en de manier waarop ketenpartijen elkaar in het interpersoonlijke contact benaderen zijn daarvoor uitermate belangrijk. Praktische aanknopingspunten voor verbetering van de eerlijkheid van de keten kunnen daarom ook liggen in andere afspraken en handelwijzen dan alleen in de kale uitbetalingsprijzen.

Bovenstaande elementen hebben voornamelijk betrekking op de reguliere Beter Leven 1 ster-ketens, en minder op de productie van biologisch varkensvlees. In de Agro-Nutri Monitor is ook ingegaan op biologisch varkensvlees. Zo blijkt uit de Agro-Nutri Monitor dat de betalingsbereidheid en de beperkte afzetmarkt de grootste belemmering vormen voor de omschakeling naar biologische varianten. Het prijsverschil tussen gangbare en biologische varkensvleesproducten is relatief groot en het marktaandeel van biologische varkensvlees in de Nederlandse supermarkt is beperkt (veelal minder dan 2% in de laatste jaren). De Europese Commissie heeft in 2021 een actieplan voor de ontwikkeling van de biologische productie gepresenteerd. De drieëntwintig acties van het plan zijn opgebouwd rond drie assen – de consumptie stimuleren, de productie opvoeren en de sector verder verduurzamen – die een evenwichtige groei van de sector moeten garanderen. Van belang is dat het aanbod niet onevenredig toeneemt ten opzichte van de vraag naar biologisch varkensvlees. De Agro-Nutri Monitor toont namelijk aan dat in sectoren waar toetreding tot de biologische productie relatief groot was, de meerprijs voor biologische producten onder druk stond. Een goede balans tussen vraag en aanbod van biologische varkensvlees blijft daarom belangrijk.

Conclusie

Er is behoefte aan inzichten in ketensamenwerking, macht en prijsvorming in de Nederlandse varkensvleesketen, en een verdere verdieping van de tot nu toe uitgevoerde onderzoeken van de Agro-Nutri Monitor. De belangrijkste aandachtspunten in vervolgonderzoek zijn:

1. De diverse afzetkanalen voor varkensvlees moeten in ogenschouw worden genomen in verband met de complexiteit van de vierkantsverwaarding. Dus niet alleen de afzet naar de Nederlandse supermarkten, maar ook naar andere afzetkanalen. Daarmee wordt het zicht verbreed op de handelsstromen die bepalend zijn voor de prijsvorming.
2. De onderscheiden risico's van alle partners (inclusief voerleveranciers) in de varkensketen moeten in kaart worden gebracht, zowel in relatie tot margevorming als om mogelijkheden te verkennen om gezamenlijk risico's in ketens te kunnen dragen.
3. Er is aandacht nodig voor transparantie, marktmacht en gepercipieerde eerlijkheid, d.w.z. de mate waarin partijen winst kunnen maken maar ook de andere aspecten die de gevoelde eerlijkheid van de keten bepalen.

Referenties

Michiel van Galen, Willy Baltussen, Koos Gardebroek (Wageningen University), Nera Herceglić, Robert Hoste, Rico Ihle (Wageningen University), Jakob Jager, Bas Janssens, Gerben Jukema, Marcel Kornelis, Katja Logatcheva, Elsje Oosterkamp, Jamal Roskam, Huib Silvis, Rob Stokkers, 2020. Agro-Nutri Monitor 2020; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en analyse belemmeringen voor verduurzaming. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2020-014. 229 pp.; 120 fig.; 52 tab.; 29 ref. ISBN: 978-94-6395-496-9

Michiel van Galen, Willy Baltussen, Mariël Benus, Koos Gardebroek (Wageningen University), Nera Herceglić, Robert Hoste, Rico Ihle (Wageningen University), Jakob Jager, Bas Janssens, Gerben Jukema, Marcel Kornelis, Marvin Kunz, Katja Logatcheva, Elsje Oosterkamp, Jamal Roskam, Huib Silvis, Rob Stokkers, 2021. Agro-Nutri Monitor 2021 - Hoofdrapport; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en analyse belemmeringen voor verduurzaming. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-082. 59 blz.; 4 fig.; 17 tab.; 0 ref. ISBN: 978-94-6395-875-2

Michiel van Galen, Willy Baltussen, Mariël Benus, Koos Gardebroek (Wageningen University), Nera Herceglić, Robert Hoste, Rico Ihle (Wageningen University), Jakob Jager, Bas Janssens, Gerben Jukema, Marcel Kornelis, Marvin Kunz, Katja Logatcheva, Elsje Oosterkamp, Jamal Roskam, Huib Silvis, Rob Stokkers, 2021. Agro-Nutri Monitor 2021 - Achtergrondrapport; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en analyse belemmeringen voor verduurzaming. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-082. 209 blz.; 229 fig.; 35 tab.; 28 ref. ISBN: 978-94-6395-879-0

Michiel van Galen, Elsje Oosterkamp, Marcel Kornelis, Katja Logatcheva, Mariël Benus, Bas Janssens, Gerben Jukema, Jamal Roskam, Jos van den Puttelaar, Nera Herceglić, Jakob Jager, Rico Ihle (Wageningen University), Koos Gardebroek (Wageningen University), 2022. Agro-Nutri Monitor 2022 - Hoofdrapport; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen en aankoopmotieven van biologische producten. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-069. 80 blz.; 14 fig.; 18 tab.; 11 ref. ISBN: 978-94-6447-297-4

Michiel van Galen, Elsje Oosterkamp, Marcel Kornelis, Katja Logatcheva, Mariël Benus, Bas Janssens, Gerben Jukema, Jamal Roskam, Jos van den Puttelaar, Nera Herceglić, Jakob Jager, 2022. Agro-Nutri Monitor 2022 - Achtergrondrapport; Monitor prijsvorming voedingsmiddelen. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-069. 174 blz.; 188 fig.; 30 tab.; 34 ref. ISBN: 978-94-6447-317-9

LTO Noord. (2022). Agro-Nutri Monitor: vervolgonderzoek naar duurzame prijsvorming blijft nodig, 7 november 2022. LTO Noord. <https://www.ltonoord.nl/actueel/agro-nutrimonitor-vervolgonderzoek-naar-duurzame-prijsvorming-blijft-nodig>

Meer informatie

Jamal Roskam
T +31 (0)317 48 35 83
E jamal.roskam@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

2023-037